

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 341

Gospodarka i przestrzeń

Redaktorzy naukowi
Stanisław Korenik
Niki Derlukiewicz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redakcja wydawnicza: Jadwiga Marcinek
Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-457-8

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:
EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	9
Dariusz Głuszczyk: Ekonomiczne bariery działalności innowacyjnej przedsiębiorstw w regionach Polski a Krajowy Fundusz Kapitałowy	11
Hanna Godlewska-Majkowska, Agnieszka Komor: Biogospodarka a zarządzanie marketingowe w wybranych jednostkach samorządu terytorialnego	23
Piotr Hajduga: Rewitalizacja przestrzeni śródmiejskiej na przykładzie Świdnicy – wybrane aspekty	37
Amelia Kin: Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwach MŚP a kryzys finansowy	54
Beata Kisielewicz: Rozwój społeczno-ekonomiczny Polski Wschodniej – wybrane aspekty	62
Dorota Korenik: Formy oddziaływania samorządu terytorialnego na regionalny sektor finansowy	72
Aleksandra Koźlak: Ocena dostępności transportowej ośrodków wiedzy i innowacji w Polsce	83
Agnieszka Krześ: Budżet obywatelski jako inicjatywa wspierająca postawę społeczeństwa obywatelskiego	93
Barbara Kutkowska, Tomasz Pilawka: Rola Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW) w budowaniu kapitału społecznego wsi	104
Florian Kuźnik: Polityka miejska regionu przemysłowego	120
Henryk Łabędzki, Mirosław Struś: Społeczne determinanty rozwoju przygranicznych obszarów wiejskich w południowo-zachodniej Polsce	136
Andrzej Luczyszyn, Agnieszka Chołodecka: Globalizacja gospodarki a przekształcenia sektora lokalnego – wybrane problemy.....	146
Magdalena Łyszkiewicz: Audyt zgodności opracowania wieloletniej prognozy finansowej gminy z wymogami ustawy o finansach publicznych ...	158
Marian Maciejuk: Pomoc publiczna przedsiębiorcom w Polsce w okresie kryzysu.....	171
Katarzyna Miszczak: Kapitał społeczny, ludzki i kreatywny w rozwoju gospodarczym	182
Monika Musiał-Malago: Stan zaawansowania planowania przestrzennego w gminach na przykładzie miasta Krakowa	199
Mirosława Marzena Nowak: Miejsce spółdzielni mleczarskich w rozwoju regionalnym: przypadek województwo łódzkie, Polska	213

Monika Paradowska: Innowacje jako determinanta zrównoważonego rozwoju transportu w miastach.....	223
Andrzej Raczyk: Internacjonalizacja działalności podmiotów gospodarczych na przykładzie pogranicza polsko-niemieckiego	236
Małgorzata Rogowska: Jakość przestrzeni publicznej w rozwoju aglomeracji miejskich.....	245
Karolina Rosomacha: Wpływ wiedzy i innowacji na rozwój regionów w Republice Czeskiej	254
Dorota Rynio: Dylematy polityki regionalnej w nowym okresie programowania w UE	263
Alicja Słodczyk: Przemiany Warszawy na tle modelu miasta postmodernistycznego	274
Mirosław Struś, Henryk Łabędzki: Rola kapitału społecznego w rozwoju obszarów przygranicznych południowo-zachodniej Polski.....	285
Monika Szymura: Ochrona prawnoautorska w gospodarce opartej na wiedzy	294
Eugeniusz Wojciechowski: Ekonomiczny wymiar administracji publicznej .	304
Alicja Zakrzewska-Półtorak: Rozwój województw Polski Południowej z uwzględnieniem metropolii	315

Summaries

Dariusz Głuszczyk: Economic barriers to innovation activity of enterprises in the regions of Poland vs. Polish National Capital Fund.....	22
Hanna Godlewska-Majkowska, Agnieszka Komor: Bio-economy and marketing management in selected local government units	36
Piotr Hajduga: Revitalisation of downtown space on example of Świdnica – chosen aspects.....	53
Amelia Kin: Risk management in SMEs and the financial crisis.....	61
Beata Kisielewicz: Socio-economic development of Eastern Poland – chosen aspects.....	71
Dorota Korenik: Forms of influence of regional government on the regional financial sector	82
Aleksandra Koźlak: Assessment of transport accessibility to centres of knowledge and innovation in Poland.....	92
Agnieszka Krześ: Participatory budgeting as an initiative supporting the attitude of civil society.....	103
Barbara Kutkowska, Tomasz Pilawka: The role of National Network of Rural Areas (NNRA) in the creation of social capital of rural areas	119
Florian Kuźnik: Urban policy in a post-industrial region	133
Henryk Łabędzki, Mirosław Struś: Social determinants of rural border areas development in south western part of Poland.....	145

Andrzej Łuczyszyn, Agnieszka Chołodecka: Globalization of economy and transformation of the local sector – selected problems	157
Magdalena Łyszkiewicz: Auditing the conformity of multi-year financial outlooks of a community with the public finance act	170
Marian Maciejuk: Public aid for entrepreneurs in Poland in the recession period	181
Katarzyna Miszczak: Social capital, human capital and creative capital in economic development	198
Monika Musiał-Malago: The stage of spatial planning in municipalities on the example of the city of Krakow	212
Mirosława Marzena Nowak: Place of dairy cooperatives in the regional development: case of Lodz Voivodeship, Poland	222
Monika Paradowska: Innovations as a determinant of sustainable urban transport development	235
Andrzej Raczyk: Internationalization of enterprises – Polish-German borderland case study	244
Małgorzata Rogowska: The quality of public space in agglomeration	253
Karolina Rosomacha: The impact of knowledge and innovation on the development of regions in the Czech Republic	262
Dorota Rynio: Dilemmas of regional policy in a new programming period of the EU	273
Alicja Słodczyk: Changes of Warsaw on a background of postmodern city ...	284
Mirosław Struś, Henryk Łabędzki: The role of social capital in the development of border areas of south-western Poland	293
Monika Szymura: Protection of authors' rights in knowledge-based market economy	303
Eugeniusz Wojciechowski: Economic dimension of public administration ...	314
Alicja Zakrzewska-Póltorak: Development of voivodeships of southern Poland with reference to the metropolises	326

Alicja Słodczyk

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

PRZEMIANY WARSZAWY NA TLE MODELU MIASTA POSTMODERNISTYCZNEGO

Streszczenie: Nowy model miasta, miasto postmodernistyczne, charakteryzuje się przemianami społecznymi, gospodarczymi, technologicznymi i przestrzennymi. Artykuł identyfikuje te cechy oraz określa, w jakim stopniu w strukturze społeczno-gospodarczej Warszawy widoczne są przejawy ogólnoswiatowych procesów związanych z tworzeniem się miasta postmodernistycznego, jak i charakterystyczne przemiany z miasta socjalistycznego w post-socjalistyczne.

Słowa kluczowe: miasto postmodernistyczne, model miasta postmodernistycznego, metropolia, Warszawa.

DOI: 10.15611/pn.2014.341.23

1. Wstęp

W stosunku do ukształtowanego w XIX wieku miasta industrialnego, miasto postindustrialne – określane często jako postmodernistyczne – jest nową formą urbanizacji, która zaczęła tworzyć się jako efekt przemian w sferze społecznej, ekonomicznej i technologicznej. Ocenia się, że początek fazy postindustrialnej miał miejsce w Stanach Zjednoczonych w 2. połowie lat 50. lub w latach 60. Procesy przeobrażeń tradycyjnych miast industrialnych zachodziły również w Europie Zachodniej. W tym czasie miasta polskie i miasta innych krajów środkowo-wschodniej Europy kształtowały się w warunkach realnego socjalizmu, w systemie gospodarki centralnie sterowanej, w którym istotną rolę odgrywał czynnik ideologiczny.

Celem artykułu jest identyfikacja cech miasta postmodernistycznego i określenie kierunków zmian, a także próba określenia, w jakim stopniu w strukturze społeczno-gospodarczej Warszawy widoczne są przejawy ogólnoswiatowych procesów związanych z tworzeniem się miasta postmodernistycznego.

2. Cechy i uwarunkowanie rozwoju miasta postmodernistycznego

Nieustannie zmieniająca się forma miasta jest przedmiotem wielu studiów. Istnieje wiele czynników w sferach społecznej, ekonomicznej, przestrzennej i technologicznej mających wpływ na kształt i charakter ośrodków miejskich. Zespół czynników związanych z rewolucją przemysłową i procesem industrializacji spowodował ukształtowanie się miasta industrialnego, określanego dziś jako modernistyczne. Zmiana uwarunkowań społeczno-ekonomicznych wywołała przeobrażenia miasta industrialnego w postmodernistyczne (postindustrialne). Pod względem ekonomicznym miasto postmodernistyczne charakteryzuje zmniejszenie się roli przemysłu i oparcie gospodarki na sektorze usług. Proces ten określa się jako deindustrializacja przestrzeni miasta przy jednoczesnej serwicyzacji. Produkcja jest elastyczna, nastawiona na rozpoznanie niszy rynkowej. W odróżnieniu od modernistycznej produkcji masowej ośrodki postindustrialne charakteryzują się rozwiniętą telekomunikacją, sektorem finansowym, nastawieniem na konsumpcję również w skali globalnej. Miejsce pracy to często nowo zagospodarowane przedmieścia.

T. Hall identyfikuje strukturę miasta postmodernistycznego jako chaotyczną i wielowęzłową z wyraźnym, efektywnym centrum, różniącą się od modernistycznego podziału na jednorodnie funkcjonujące strefy. Kolejną różnicą jest zmiana dotycząca cen gruntów. W mieście modernistycznym ceny w sposób stały spadają wraz z odległością gruntu od centrum. W wyniku rozwoju technologicznego w mieście postmodernistycznym ta relacja nie jest tak oczywista. Na przykład wzdłuż korytarzy technologicznych ceny gruntu mogą się utrzymywać nawet w znacznym oddaleniu od centrum, a jednocześnie w pobliżu obszaru centralnego mogą powstawać ubogie dzielnice, gdzie ceny działek są niskie¹.

Architektura miast industrialnych nastawiona jest na funkcjonalność. Również w stylu uwidacznia się orientacja na produkcję masową. Architektura i krajobraz miasta postmodernistycznego przejawia się w dużej mierze eklektyzmem stylów, jest widowiskowa i efektowna, ale również ironiczna i żartobliwa. Nawiązuje do tradycji i tworzona jest specjalistycznie².

W modernistycznym stylu zarządzania dominuje struktura hierarchiczna, występuje administrowanie redystrybucją dóbr oraz publicznie świadczenie podstawowych usług. W mieście postmodernistycznym zasoby wykorzystuje się do przyciągnięcia inwestycji i kapitału. Charakterystyczny jest także wzrost działalności na zasadach partnerstwa publiczno-prywatnego. Usługi społeczne nie są świadczone publicznie, lecz funkcjonują według reguł rynkowych. Planowanie przestrzenne miasta postmodernistycznego charakteryzuje się orientacją na osiągnięcie celów ekonomicznych w poszczególnych fragmentach, a nie jak w przypadku industrialnego – planowaniem miasta jako całości³.

¹ T. Hall, *Urban Geography*, Routledge, London–New York 2001, s. 88.

² Tamże, s. 89.

³ Tamże.

Różnorodność, fragmentaryzacja cechująca miasto postmodernistyczne przejawia się także w jego krajobrazie. Jego specyficzna forma przestrzenna opisywana jest pojęciem *galactic metropolis*, gdyż przypomina składającą się z wielu ośrodków galaktykę bez wyraźnie zaakcentowanego jednego centrum. Struktura miasta postmodernistycznego zwana *keno capitalism*, uwydatniającym losowość lokalizacji poszczególnych elementów, którymi są *edge cities*, przestrzeni konsumpcji, przestrzeni spektaklu, przestrzeni społeczności ogrodzonych oraz globalnych centrów zarządzania⁴.

Na płaszczyźnie społecznej miasto postmodernistyczne charakteryzuje się zróżnicowaniem społecznym. Funkcjonuje społeczeństwo, którego podziały społeczno-przestrzenne dotyczą nie tylko statusu ekonomicznego, ale są również oparte na funkcji produkcji informacji i wiedzy, a w następstwie coraz istotniejsze staje się wykształcenie⁵. Następuje eskalacja fragmentacji społecznej oraz wyróżnianie się poszczególnych grup zachowaniami konsumenckimi i stylem życia. E. Soja w publikacji *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*⁶ zwraca uwagę na społeczne skutki zmiany struktury ośrodka w miasto postmodernistyczne. Proces dyspersji stworzył dla jednostki trudność zdefiniowania przynależności sposobniejszej dla przestrzennie zwartych form miejskich (*expolis*)⁷. Uporządkowana koncepcja miasta postmodernistycznego powstała na podstawie badań restrukturyzacji miasta E. Soi w roku 2001. Zostały wyselekcjonowane następujące obszary badawcze określające czynniki wpływające na współczesną urbanizację oraz ich skutki:

1. Globalizacja kapitału, przepływu informacji i siły roboczej.
2. Rekonstrukcja tzw. postfordowskiej gospodarki.
3. Rekonstrukcja przestrzennej form miast.
4. Rekonstrukcja porządku społecznego.

Należy zauważyć, że pierwsze trzy obszary są analizą tzw. reżimu urbanizacji, czwarty natomiast obejmuje zmiany ideologiczne, instytucjonalne oraz zachowań społecznych (nazywanych postmetropolitarnym systemem przestrzennej oraz społecznej regulacji⁸).

Wzorcem, laboratorium badawczym miasta postmodernistycznego oraz jego doskonałym przykładem stało się pod koniec XX wieku Los Angeles. Badacze tacy, jak E. Soja, A. Scott, M. Dear, F. Jameson i S. Flusty studiowali procesy zachodzące w tym mieście. Los Angeles stało się wzorem przyszłych form miejskich. Struktura przestrzenna obszaru miejskiego zmienia się wraz z rozwojem techniki, wiedzy, innowacji, wzornictwa, ale także przemysłu, wraz z kształtowaniem się osiedli robotników.

⁴ P.L. Knox, S. Pinch, *Urban Social Geography*, Pearson Education Limited, London 2000.

⁵ G. Węclawowicz, *Geografia społeczna miast*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 74.

⁶ E. Soja, *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Wiley-Blackwell, Los Angeles 2000, s. 43.

⁷ Tamże, s. 75.

⁸ G. Węclawowicz, wyd. cyt., s. 70.

Los Angeles jest przedmiotem studiów i odkrywania miasta postmodernistycznego w wielu jego wymiarach. Badacze szkoły kalifornijskiej⁹ ograniczyli model Harissa i Ulmana w oparciu o słabo wykształconą centralną dzielnicę interesów (CBD). Podkreślali wyraźną jej tendencję do rozpraszania i brak zaakcentowanej struktury przestrzennej Los Angeles, wprowadzając pojęcia postmetropolii i postmodernistycznych metropolii globalnych. W następstwie procesów recentralizacji oraz zmian funkcji zarządzających w gospodarce globalnej znacząco ożywiło się nie tylko centrum Los Angeles, ale także subcentra. Przedmieścia, oprócz zamożnych dzielnic, składają się z różnorodnych obszarów, takich jak tereny przemysłowe, duże przestrzenie handlowe, obszary w których koncentracja uboższych mieszkańców oraz mniejszości etnicznych ukształtowała się podczas tzw. postfordowskiego kapitalizmu.

Publikacje na temat nowego procesu urbanizacji¹⁰ w znacznej części dotyczyły fragmentacji form miejskich oraz związanych z nim płaszczyzn ekonomicznych i społecznych. Miasto zmienia się z rozpoznawalnej całości niekoniecznie w sposób fizyczny. Fragmentacja następuje również pomiędzy grupami społecznymi, pogłębiając różnice między nimi i zmieniając ośrodek miejski w zestaw poszczególnych, niezależnych elementów, gospodarki, społeczności oraz kultur¹¹. Kwestią sporną szkoły kalifornijskiej są powiązania pomiędzy zmianą funkcjonowania kapitalizmu, nowymi sektorami przemysłu, przestrzenią a formą miasta. Niektórzy (jak S. Christopherson i M. Storper w 1986 r.¹²) jako motor zmian w Los Angeles postrzegają na rozwój nowych gałęzi przemysłu, inni – rozwój przemysłu filmowego.

Powyższe modele nie obejmują dwóch istotnych zagadnień. Pierwszym są dążenia do powiązania zmiany reżimu akumulacji z restrukturyzacją przestrzeni miejskiej i powstawanie obszarów miejskich poprzez restrukturyzację przemysłu. Drugim jest postrzeganie Los Angeles jako typowego miasta drugiej połowy XX wieku z pominięciem jego wyjątkowej historii. Stworzony na przykładzie Los Angeles model traktowano jako model generalny urbanizacji postmodernistycznej, reprezentujący typowe zmiany miejskie. Zapoczątkowało to jednak szerszą debatę na temat transformacji miast typowo przemysłowych w ośrodki poprzemysłowe.

Pomimo braku w modelach powyższych zagadnień badacze szkoły kalifornijskiej jako pierwsi rozpoznali, dzięki studiom nad zmianami Los Angeles, nowe tren-

⁹ M.in. David Gordon, Michael Storper, David Walker, Harvey Molotcha, Jon Logan.

¹⁰ Na przykład: *Metropolis: From the Division of labour to Urban Form* A. Scotta, *Postmodern Geographies: The reassertion of Space in Critical Social Theory* oraz *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real and Imagined Places* E. Soji, *City of Quarrz: Excavating the Future in Los Angeles* Mika Davisa, *Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism* F. Jamesona oraz *The 100 Mile City* Deyana Sudjica.

¹¹ T. Hall, wyd. cyt., s. 9.

¹² S. Christopherson, M. Storper, *The city as studio; the world as back lot: The impact of vertical disintegration on the location of the motion picture industry*, Environment and Planning, Los Angeles 1986, s. 20.

dy kształtowana się ośrodka miejskiego, włączając nowoczesną gospodarkę, zmianę procesów zarządzania i nowe gałęzie przemysłu.

3. Przeobrażenia struktury społecznej, gospodarczej i przestrzennej Warszawy

Model miasta postmodernistycznego zbudowany na podstawie analizy Los Angeles nie obejmuje charakterystycznej historii miasta Warszawy. Należy pamiętać, że po II wojnie światowej odbudowywano miasto zgodnie z dwoma sprzecznymi trendami. Pierwszy dotyczył odbudowy dziedzictwa narodowego, Warszawy historycznej, co byłoby zgodne z aktualnymi tendencjami miasta postindustrialnego. Z drugiej jednak strony starano się nadać charakter miasta socjalistycznego, wprowadzając ideologię socjalistyczną w odbudowę (spowodowało to np. utratę tożsamości poszczególnych dzielnic)¹³. Postępowano zgodnie z planami zagospodarowania miasta jako całości (największe znaczenie miał plan sześćioletni). Przed okresem transformacji Warszawę opisuje się jako typowe miasto socjalistyczne, które różni się od miasta typowo industrialnego. W tamtym czasie charakteryzowało ją ekstensywne zagospodarowanie obszarów centralnych (dużo pustej przestrzeni, gigantyczne place) i przemieszana struktura przestrzenna. Funkcja mieszkaniowa była dominująca w wielu miejscach centralnych. W centrum zachowano obszary mniej rozwinięte i niedoinwestowane (sprzed II wojny światowej). Z powodu odbudowywania miasta według dwóch, wyżej opisywanych trendów stworzone zostały dwa obszary centralne: pierwszy – starówka oraz ulica Nowy Świat, drugi związany z ideologią socjalistyczną – Pałac Kultury i Nauki oraz okolice Dworca Centralnego i Ściany Wschodniej. W konsekwencji centrum Warszawy nie miało takiego znaczenia w kontekście funkcjonalnym jak centra miast Europy Zachodniej i Ameryki Północnej, gdzie w wielu miastach modernistycznych centrum jest jednostką funkcjonalną¹⁴. Szczególne znaczenie miała natomiast jego wartość ideologiczna. Ponadto w tamtym czasie istniała różnorodna struktura przestrzenno-społeczna, postępowo powolne starzenie się ludności, a poprzez ograniczenia meldunkowe mobilność mieszkańców była znikoma.

Chociaż pojęcie miasta socjalistycznego powiązane jest w sposób ścisły z pojęciem miasta przemysłowego, trudno porównywać Warszawę, wraz z jej specyficzną historią, z miastami industrialnymi spotykanymi w Europie Zachodniej i Ameryce Północnej, tzw. fordowskimi. Uprzemysłowienie spowodowało, że proces urbanizacji przebiegał wolniej w stosunku do procesu uprzemysłowienia. To właśnie ten proces był przyczyną zmian w strukturze społecznej, nowego podziału pracy i zmian przestrzennych, jak lokalizacje mieszkaniowe dla grup zawodowych. Priorytetem

¹³ G. Węclawowicz (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2002, s. 76.

¹⁴ P. Śleszyński, *Kształtowanie się zachodniej części centrum Warszawy*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2004, s. 272.

w zmianach urbanistycznych były kwestie ideologiczne, natomiast procesy ekonomiczne i zapotrzebowanie na siłę roboczą spowodowały napływ ludności wiejskiej do Warszawy. Następowало zjawisko ruralizacji. Warszawskie społeczeństwo, zdominowane zatrudnionymi w przemyśle, tworzącymi tzw. klasę robotniczą, można było nazwać homogenicznym pod względem klasowym i ekonomicznym.

Skupiska ludności powstawały często wbrew preferencjom społecznym, związanym np. z miejscem pracy. Utrudniało to tworzenie się lokalnych społeczności. System zarządzania charakteryzował się uzależnieniem władz lokalnych od centralnych (centralizacją), natomiast nakłady inwestycyjne kierowano głównie do przemysłu, a następnie mieszkalnictwa. Charakterystyczne były wielkie homogeniczne dzielnice mieszkaniowe bez odpowiedniego rozmiaru infrastruktury i sieci usług.

Przekształcenia urbanistyczne można było zaobserwować jeszcze przed okresem transformacji. Z powodu kryzysu gospodarczego nastąpił wzrost procesów tzw. żywiolowych (np. pojawienie się dzikich ogródków działkowych oraz dzielnic bogactwa). Postępował proces różnicowań społecznych, pchnięty dodatkowo zmniejszeniem liczby mieszkań oddawanych do użytku, a przez to rosnącą rywalizacją społeczną. W latach 80. zaobserwowano wzrost sektora prywatnego. Można było mówić o segregacji przestrzennej mieszkańców Warszawy o różnym wykształceniu, strukturze demograficznej i należących do różnych grup zawodowych.

Historia Polski i transformacja ustrojowa ściśle warunkuje przekształcanie się miasta z przemysłowego do miasta nowego typu. Śródmieście Warszawy zmieniało się po 1989 r. w trzech fazach. Pierwsza dotyczyła wprowadzenia w sposób gwałtowny mechanizmów rynkowych, obejmujących zwłaszcza rentę gruntową. W tej fazie istniejąca infrastruktura w mieście dostosowywana była do nowych potrzeb. Nastąpił swoisty wybuch aktywności gospodarczej w postaci handlu ulicznego, co uwarunkowało późniejsze kierunki aktywności. W drugiej fazie, tzw. ekspansji, podjęto próby zmiany struktury zarządzania, wprowadzając w Warszawie 11 gmin. W wyniku pierwszych dużych inwestycji zagranicznych oraz budowy luksusowych apartamentów szybko zwiększyła się liczba miejsc pracy, a także rozpoczął się proces gentryfikacji. Konflikty przestrzenne i społeczne spowodowane były sprzecznością interesów różnych grup oraz reprivatyzacją. Nastąpiła gwałtowna zmiana dotychczasowej struktury, zarówno przestrzennej, ekonomicznej, jak i społecznej. W fazie konsolidacji, która trwała od 1999 r., zaczęto wyznaczać kierunki zagospodarowania przestrzennego. Starano się poprawić estetykę miasta. Narastały konflikty o charakterze przestrzennym, polaryzacja społeczna ze względu na dochód, polaryzacja w ujęciu środowiskowym, dostęp do usług¹⁵ oraz zmniejszenie funkcji mieszkaniowej. Jednym z charakterystycznych procesów zapoczątkowanym w Warszawie w tamtym czasie było kształtowanie się wyraźnych granic poszczególnych

¹⁵ A. Drobnik, *Projekty strategiczne w mieście poprzemysłowym*, Wydawnictwo UE w Katowicach, Katowice 2012, s. 25.

struktur o charakterze społecznym i mieszkaniowym¹⁶. Nastąpiło również zwiększenie użytkowania ziemi i budynków w Warszawie.

Transformacja społeczno-gospodarcza w sposób gwałtowny wpłynęła na proces przemian Warszawy w nowy model miasta. Mimo że niektóre procesy miały początek przed rokiem 1989, transformacja stała się punktem zwrotnym w tworzeniu się nowego modelu i od niej można rozpocząć specyfikację zmian. W sposób nagły zapoczątkowano przemianę na wszystkich płaszczyznach ku miastu postmodernistycznemu. Porównując ten proces do modelu miasta postmodernistycznego w pierwszej części pracy, już na tym etapie można doszukać się pewnych cech charakterystycznych, a na pewno zaobserwować kierunek zmian.

Na płaszczyźnie ekonomicznej już w okresie transformacji można zauważyć rozwój handlu targowiskowego, decentralizację funkcji handlowej, powstawanie centrów handlowych na obrzeżach Warszawy, co jest wyraźnym krokiem ku przemianom miasta odchodzącego od modelu przemysłowego. Od tamtego czasu wyraźnie zmieniała się struktura zatrudnienia. Wyraźnie zmalał odsetek ludności pracującej w sektorze przemysłu na rzecz usług. Jest to w dużej mierze konsekwencją przemian w całej Polsce¹⁷. Już w świetle Narodowego Spisu Powszechnego w roku 2002 odsetek mieszkańców Warszawy pracujących w sektorze usług rynkowych wynosił 52,4, usług nierynkowych 26,6, natomiast zatrudnieni w przemyśle stanowili 21 i ich liczba wciąż maleje. Odsetek zatrudnionych w przemyśle w latach 1988-2002 zmniejszył się i wynosił 24%. Największa różnica nastąpiła w dzielnicy Ursynów, w której zatrudnienie w sektorze przemysłowym drastycznie spadło (41%). Nastąpił wzrost w sektorze usług rynkowych. Zmiana wynosiła 25%, natomiast na Ursynowie 36%. Charakterystyczna dla nowego modelu miasta jest także lokalizacja miejsc pracy na przedmieściach, a taki trend również widać w Warszawie, chociaż w sektorze usług najwyższy wskaźnik zatrudnionych można zaobserwować w gminie Centrum. Widoczny jest również stopniowy wzrost rozproszenia usług.

Obserwowane jest tworzenie obszarów usługowych w innych niż centralnych częściach miasta, takich jak ciąg handlowo-usługowy na Mokotowie oraz wzdłuż Alei Jerozolimskich. Tworzą się w mieście funkcjonalne powiązania oraz osie rozwoju w kierunkach od centrum na przedmieścia, w tempie mniej lub bardziej dynamicznym. Analiza siedzib firm oraz lokowania inwestycji o charakterze biurowym pokazuje rozszerzanie się centrum pod kątem tych jednostek w kierunkach zachodnim i południowym (większe niż przewidziano w *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m.st. Warszawy*).

W zakresie funkcji decyzyjnych należy podkreślić zmianę wewnętrznego podziału administracyjnego miasta oraz utworzenie kilkupłaszczyznowej administracji samorządowej. W szczególności po zachodniej stronie centrum wykształciła się

¹⁶ P. Śleszyński, wyd. cyt., s. 277.

¹⁷ G. Węclawowicz, wyd. cyt., s. 198.

w ostatnich 20 latach przestrzeń zarządcza. W głównej mierze dotyczy to firm o charakterze finansowym, co wskazuje na specjalizację funkcji decyzyjnych.

W mieście postmodernistycznym charakterystyczne jest zróżnicowanie społeczeństwa. Analizując procesy zachodzące w społeczeństwie Warszawy, w świetle Narodowego Spisu Powszechnego zmiana odsetka ludności z wykształceniem wyższym w latach 1988-2002 wynosi 4,5%. Należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie odsetka w dzielnicach. Przykładowo w Śródmieściu zmiana wyniosła ok. 1%, natomiast w Białołęce 16%.

Konsekwencją zwiększenia się mobilności społecznej ludności (w hierarchii) jest mobilność w przestrzeni. Dzielnice miasta o niższym statusie ekonomicznym, gorszych warunkach lub ze słabszym dostępem do rynku pracy są opuszczane przez mieszkańców mobilnych, przyciągają natomiast mieszkańców, którzy nie mogą pozwolić sobie na mieszkania o wyższym standardzie. Powoduje to zwiększenie segregacji przestrzennej w mieście¹⁸.

Nowym zjawiskiem, które obrazuje polaryzację społeczno-przestrzenną, jest pojawienie się na terenie aglomeracji warszawskiej osiedli zamkniętych (*gated communities*). Jest to swoiste tworzenie się stref o lepszym budownictwie, bogatszych, o wyższym standardzie, zamieszkałych przez mieszkańców zaliczanych do wyższych kategorii społecznych. Zjawisko to bardzo silnie segreguje strukturę miasta¹⁹. Liczba zamkniętych osiedli w Warszawie jest rekordowa na skalę europejską: według Instytutu Badań Przestrzeni Publicznej przekroczyła 200²⁰.

Warszawski Obszar Metropolitalny wciąż się kształtuje. Aktualny zasięg przestrzenny aglomeracji szacowany jest na ok. 30-40 km od centrum miasta. Można stwierdzić, iż wzrost infrastruktury (jak rozbudowa I metra, a także planowana do 2020 r. budowa II i III linii metra) spowodowany procesami rozwoju, wprowadzeniem gospodarki rynkowej, dostosowywaniem się do Unii Europejskiej (także za pomocą funduszy UE), a także zmiany globalne były przyczyną przemian i rozwoju metropolii i kształtowania się nowego ładu przestrzennego. W planach miasta stołecznego znajduje się odtworzenie istniejących niegdyś ulic oraz zadbanie o większą estetykę, co jest zgodne z tezą urbanistyki miasta postmodernistycznego. Można zaobserwować dążenie do zorganizowania reprezentacyjnych przestrzeni publicznych w centrum. Na najbliższe lata planowane jest stworzenie tzw. Nowego Centrum Warszawy, rewaloryzacja przestrzeni publicznych, ulic i placów, w tym zabytkowych przestrzeni publicznych Żoliborza i Saskiej Kępy, rewaloryzacja przestrzeni Traktu Królewskiego, zagospodarowanie zachodniej pierzei placu Piłsudskiego. Planowana jest także rewitalizacja osiedli mieszkaniowych z wielkiej płyty²¹.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 193.

²⁰ J. Bruszt, *Osiedla zamknięte*, Instytut badań przestrzeni publicznej, www.ibpp.pl.

²¹ *Strategia rozwoju m.st. Warszawy do roku 2020*, uchwała Rady m.st. Warszawy nr LXII/1789/2005 z dnia 24.11.2005.

Analiza wykazała, że Warszawa ma największą atrakcyjność inwestycyjną wśród miast polskich. W szczególności dotyczy to kapitału zagranicznego²². 45% central największych przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego w roku 2003 w Polsce ulokowane było w Warszawie²³. W nowym modelu miasta do przyciągania inwestycji wykorzystuje się zasoby i infrastrukturę, a w następstwie korytarze technologiczne. Prowadzi się wiele działań, aby przyciągnąć inwestycje do miasta oraz poprawić konkurencyjność aglomeracji (np. projekty Warszawskiego Parku Technologicznego).

Charakterystycznym elementem miasta postmodernistycznego jest wzrost inicjatyw na zasadach partnerstwa publiczno-prywatnego. Ich liczba tak w Warszawie, jak i w całej Polsce stopniowo wzrasta. Przykładowo, podmioty publiczne w roku 2009 ogłosiły 44 projekty partnerstwa publiczno-prywatnego w kraju. Liczba projektów stale się zwiększa, dotyczą one najczęściej przestrzeni miejskiej i usług publicznych, m.in. parkingów podziemnych, przystanków komunikacji miejskiej oraz budowy i zarządzania mieszkaniami. Taki typ partnerstwa stale się rozwija, powstało wiele fundacji wspierających nowe projekty, jednak ich liczba jest wciąż stosunkowo nieduża.

Mimo iż wiele czynników charakteryzujących nowy model miasta istnieje w Warszawie, nie są one widoczne w takiej skali, aby można było nazwać ją miastem postmodernistycznym. Wyraźnie widoczne są zmiany prowadzące w stronę miasta postmodernistycznego. Doskonale przedstawia się to w Strategii rozwoju miasta stołecznego Warszawy do 2020 roku. Począwszy od zamiaru wzmocnienia poczucia tożsamości mieszkańców Warszawy za pomocą pielęgnowania tradycji, rozwoju kultury i pobudzenia aktywności społecznej, która również jest specyfiką miasta postindustrialnego.

Kolejnym celem, który zaczęto już realizować, jest rozwój nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy i badaniach naukowych poprzez wykorzystanie potencjału naukowego Warszawy do rozwoju gospodarki opartej na zaawansowanych technologiach, rozbudowa i unowocześnienie kompleksów akademickich, stworzenie korzystnych warunków do prowadzenia działalności gospodarczej i inwestowania²⁴. Na tej płaszczyźnie widać w Warszawie zmiany, a planowane są następne, takie jak Warszawski Park Technologiczny, który umożliwi transfer wiedzy z teorii do praktyki działalności gospodarczej, powołanie Centrum Informacji o Nowych Technologiach oraz budowa dużego miasteczka naukowego na Powiślu.

²² G. Węclawowicz (red.), wyd. cyt., s. 38.

²³ A. Zakrzewska-Półtorak, *Lokalizacja przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego w dużych polskich miastach, Konkurencyjność i potencjał rozwoju polskich metropolii – szanse i bariery*, red. S. Korenik, Biuletyn Polskiej Akademii Nauk, z. 214, Warszawa 2004, s. 245.

²⁴ *Strategia rozwoju m.st. Warszawy...*, s. 26.

4. Zakończenie

Nowy model miasta, miasto postmodernistyczne, charakteryzuje się przemianami społecznymi, gospodarczymi, technologicznymi i przestrzennymi. W sferze ekonomicznej zmiany następują w kierunku deindustrializacji, produkcji elastycznej, lokalacji miejsc pracy na przedmieściach, zmianom stylu zarządzania z naciskiem na partnerstwo publiczno-prywatne i gospodarki opartej na wiedzy. W sferze społecznej przemiany następują w stronę polaryzacji społecznej. Przestrzennie miasto zmienia się w sposób fragmentaryczny i różnorodny. Analiza wykazała, że większość z wyżej opisywanych przemian następuje w aglomeracji warszawskiej. W strukturze społeczno-gospodarczej Warszawy widoczne są przejawy ogólnoswiatowych procesów związanych z tworzeniem się miasta postmodernistycznego, jak i charakterystyczne przemiany z miasta socjalistycznego w postsocjalistyczne²⁵.

W obecnej chwili trudno jednoznacznie nazwać Warszawę miastem postmodernistycznym. Pewnym jest, że aktualnie posiada pewne atrybuty nowego modelu miasta. Jednocześnie w dalszym ciągu w strukturze społecznej i przestrzennej przejawia cechy charakterystyczne dla miasta postsocjalistycznego. Można stwierdzić, że Warszawa jest w trakcie procesu przemian w miasto postmodernistyczne. Zagadnienie to jest interesujące i niewątpliwie stanowi ważny temat do głębszych badań. Należy jednak zwrócić uwagę na negatywne skutki tych przemian, jak gettoizacja²⁶, i budować strategię obserwując rozwinięte miasta postmodernistyczne i tworzyć własny model rozwoju.

Literatura

- Bruszta J., *Osiedla zamknięte*, Instytut badań przestrzeni publicznej, www.ibpp.pl.
- Christopherson S., Storper M., *The city as studio; the world as back lot: The impact of vertical disintegration on the location of the motion picture industry*, Environment and Planning, Los Angeles 1986.
- Drobnik A., *Projekty strategiczne w mieście poprzemysłowym*, Wydawnictwo UE w Katowicach, Katowice 2012.
- Hall T., *Urban Geography*, Routledge, London and New York 2001.
- Jelonek A., *Rozwój urbanizacji i jej etapy w Polsce w latach 1946-2002*, [w:] *Konwersatorium wiedzy o mieście XVIII – Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*, red. I. Jądzińska, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2005.
- Knox P.L., Pinch S., *Urban Social Geography*, Pearson Education Limited, London 2000.
- Soja E., *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Wiley-Blackwell, Los Angeles 2000.
- Strategia rozwoju m.st. Warszawy do roku 2020*, uchwała Rady m.st. Warszawy nr LXII/1789/2005 z dnia 24.11.2005.

²⁵ A. Jelonek, *Rozwój urbanizacji i jej etapy w Polsce w latach 1946-2002*, [w:] *Konwersatorium wiedzy o mieście XVIII – Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki*, red. I. Jądzińska, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2005, s. 43.

²⁶ A. Drobnik, wyd. cyt., s. 31.

- Śleszyński P., *Kształtowanie się zachodniej części centrum Warszawy*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2004.
- Węclawowicz G., *Geografia społeczna miast*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Węclawowicz G. (red.), *Warszawa jako przedmiot badań w geografii społeczno-ekonomicznej*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2002.
- Zakrzewska-Półtorak A., *Lokalizacja przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego w dużych polskich miastach*, [w:] *Konkurencyjność i potencjał rozwoju polskich metropolii – szanse i bariery*, red. S. Korenik, Biuletyn Polskiej Akademii Nauk, z. 214, Warszawa 2004.

CHANGES OF WARSAW ON A BACKGROUND OF POSTMODERN CITY

Summary: The new city model, postmodern city, is characterized by social, economic, technological and spatial changes. The article identifies these characteristics and defines to what extent the symptoms of global processes associated with the formation of postmodern city and characteristic change from the socialist to post-socialist city are visible in the social, spatial and economic structure of Warsaw.

Keywords: postmodern city, postmodern city model, metropolis, Warsaw.